

ГАЛИЦЬКА МИТРОПОЛІЯ І МУКАЧІВСЬКА ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЄПАРХІЯ: СКЛАДНІ СТОСУНКИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЙНИХ РЕЖИМІВ (1939 – 1944 РР.)

Майороші Марія Андріївна

магістр історії, директор музею історії,

ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: majorossym@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9734-9951>

В статті висвітлено взаємини між двома греко-католицькими церковними провінціями: Галицькою митрополією та Мукачівською єпархією в умовах окупаційних режимів. В цей непростий період в історії обох церковних інституцій співпраця між ними була практично унеможливлена, позаяк Галицька митрополія вже була під радянським режимом, а Мукачівська єпархія потрапила до складу Угорщини. Галицький митрополит Андрей Шептицький був змушений боротися з нападами на Греко-католицьку церкву з боку «совєтів», а мукачівський єпископ Олександр Стойка після отримання МГКЄ в 1937 році статусу «свого права» («Ecclesia sui iuris») був націлений на повну автономію єпархії. Окрему увагу автор приділяє інциденту з арештом ченців з ордену ЧСВВ угорською владою, описується процес їх звільнення, в якому брали активну участь єпископи Олександр Стойка та Міклош Дудаш, а також протоігумен Леонтій Долгій (Маріяповчанський монастир). Проаналізувавши листи-клопотання згаданих архієреїв до різних урядових структур Угорського королівства, автором зроблено висновок, що вони прикладали максимальних зусиль аби якнайшвидше домогтися визволення монахів-василіан з-під арешту. Після перших же звернень, арештованих ченців було переведено з в'язниці до монастиря отців Єзуїтів у м. Будапешт і надалі, аж до моменту свого звільнення, вони проживали тільки в монастирях. Влітку 1942 року монахи-василіани повернулися до служіння в МГКЄ. На підставі аналізу архівних джерел, а саме листуванню між галицькими священниками (які опинилися в таборах для біженців Угорщини, Австрії та Німеччини) та мукачівськими єпископами ми дізнаємося про долі цих душпастирів. Капітулярний вікарій канонік Олександр Ільницький та єпископ Міклош Дудаш в період з травня по жовтень 1944 р. не змогли надати притулок для галицьких священників, позаяк на території єпархії велися воєнні дії, але нам відомо про факт прийняття галицьких священників для служіння в МГКЄ владикою Теодором Ромжею. На жаль, після приходу радянської влади цих священників було заарештовано одними з перших: їх звинуватили у антирадянській діяльності та співпраці з націоналістичним рухом ОУН і засуджено до позбавлення волі на у виправних таборах. На жаль, про їх подальшу долю нічого не відомо. Дослідницею введено до наукового обігу серію епістолярних джерел, які стосуються історії відносин двох церковних провінцій в 1939 – 1944 рр.

Ключові слова: Греко-католицька церква, Галицька митрополія, Мукачівська греко-католицька єпархія, окупаційний режим.

Постановка проблеми. Взаємини між Галицькою митрополією та Мукачівською греко-католицькою єпархією тема малодосліджена. Особливо це стосується 1939 – 1944 років. Позаяк цей період окупації для обох церковних провінцій видався складним, відносин на офіційному рівні між ними майже не було, на відміну від активних спільних заходів і комунікації між ієрархами Галицької митрополії та Мукачівської єпархії в 20–30-х рр. ХХ ст. Загалом все зводилося до рідкісних контактів на рівні особистісних взаємин окремих галицьких священників з мукачівськими єпископами, саме через призму яких і проводиться аналіз взаємин цих двох церковних інституцій.

Аналіз досліджень і публікацій. Зв'язкам між Галицькою митрополією та Мукачівською єпархією в окупаційний період приділяло небагато дослідників. Одним з перших в своїх публікаціях дану проблематику порушив церковний історик о. Атанасій Пекар, ЧСВВ [Пекар, 1996] та світський історик Володимир Фенич [Фенич, 2002]. У своїй праці про репресованих священників Мукачівської єпархії згадують про галицьких священників-біженців отці

Стефан та Даниїл Бендаси [Бендас, 1994].

Дана публікація написана в основному на архівних джерелах, більшість яких знаходяться у Державному архіві Закарпатської області (далі – ДАЗО) [напр., ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374; Там само, спр. 991]. Значна частина з цих документів – листування між єпископом Олександром Стойкою та угорськими урядовими організаціями, а саме клопотання про звільнення арештованих у 1942 р. монахів ЧСВВ. Першоджерелами для нас також були циркуляри єпископів Мукачівської єпархії – офіційні документи, які висвітлюють поточний стан справ в житті двох ГКЦ. Одним з найцінніших для нас є відомості про єпископські свячення Теодора Ромжі в умовах наближення Східного фронту [Циркуляр МГКЄ V/1944]. Автором також опрацьовано кримінальні справи репресованих галицьких священників Стефана Антонишина, Іллі Янковського та Йосифа Чубатого, які знаходилися в Архіві Управління Служби безпеки України в Закарпатській області (далі – Архів УСБУ) [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. 2016-с.; Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. I-II].

Мета. Висвітлити історію взаємин двох греко-

католицьких церковних провінцій Галицької митрополії та Мукачівської єпархії через призму перебування їх під окупацією. **Завданням** є розглянути специфіку відносин кліру обох церковних провінцій в умовах окупаційних режимів (1939 – 1944).

Виклад основного матеріалу. Напередодні Другої світової війни обидві греко-католицькі церковні провінції були добре розвиненими інституціями. Греко-католицьке духовництво окрім душпастирської діяльності також брало активну участь в культурному та громадському житті краю.

Галицька митрополія налічувала 2387 парафій, 3,6 млн. вірних, 2352 єпархіальних священників, 31 чоловічий і 121 жіночий монастир та чернечі доми [«До світла Воскресіння крізь терни катакомб», 2012, с. 9]. Митрополію очолював кир Андрей Шептицький.

В Мукачівській греко-католицькій єпархії станом на березень 1939 р. нараховувалося 315 парафій, 412 тисяч вірників, 460 церков, 8 монастирів, 355 священників і 85 ченців та чорниць [Маркусь, 1962, с. 6]. Крім того, близько 50-ти парафій Мукачівської єпархії опинилося в кордонах Словацької республіки. Вже 13 квітня 1939 р. папою Римським було затверджено Апостольську адміністрацію на чолі з пражським єпископом Павлом Гойдичем [Пекар, 1996, с. 6]. Після того, як в березні 1939 р. в силу політичних обставин владика Діонісій Нярадій виїхав за межі краю, законним єпископом МГКЄ залишався Олександр Стойка. Попри всі негаразди, на початку 1941 р. греко-католики на Підкарпатті склали більшість у порівнянні з іншими релігійними громадами: греко-католики – 412 901 (61,9%), православні – 144 659 (17,2%), іудеї – 80 598 (12,1%), римо-католики – 39 818 (6,0%), реформати – 14 825 (2,2%), євангелісти – 1858 (0,2%), інші – 2842 (2,2%) [Botlik, 1997, old. 256].

В період з 22 березня по 17 липня 1939 р. керівником Підкарпатського краю був начальник угорської військової адміністрації дивізійний генерал Бейла Новакович, а цивільним урядовим комісаром було призначено греко-католицького священника Юлія Марину [Фенич, 2002, с. 63]. Від Підкарпаття в обох палатах Державних зборів (парламенту) Угорщини нараховувалося 26 депутатів. Значна кількість з яких були греко-католицькими священниками. В різні періоди депутатами були: єпископ Олександр Стойка, д-р Стефан Фенцик, д-р Євгеній Ортутай, канонік Олександр Ільницький та д-р Юлій Марина, о. Петро Дем'янович, титулярний канонік Іван Рабар із Великих Лучок, архідиякон Рудольф Кабацій із Середнього (входили до складу ініціативної або дорадчої комісії в травні 1939 р., що діяла в рамках 12-ти радників при головному регентському радникові каноніку О. Ільницькому), а також Ф. Кампо і Е. Бокшай [Фенич, 2002, с. 63].

Як бачимо, греко-католицький клір брав активну участь у громадсько-політичному житті краю. Хоч часто між священниками були ідейні розбіжності щодо подальшої долі Підкарпаття, але вони змогли об'єднати зусилля і в січні 1941 р. заснувати культурно-просвітницьке товариство «Подкарпатське общество наук» [Зоря-Најнал, 1941, с. 185].

Ініціаторами заснування такого товариства були єпископ Олександр Стойка, а також каноніки Олександр Ільницький та Юлій Марина. Основним напрямком діяльності товариства було визначено розвиток науки і культури краю, підтримка місцевої еліти, але без політики. Першим головою ПОН став академік Угорської академії наук Антал Годинка, а вже з червня 1942 р. його на цій посаді замінив канонік Олександр Ільницький (його заступником став о. Іриней Кондратович) [Літературна неділя, 1942, с. 121–123]. Товариство мало свої періодичні видання: часопис «Літературна Неділя» та народознавчий журнал «Руська Молодежь» (ред. І. Гарайда), науковий кварталник «Зоря-Најнал» (гол. редактор Іриней Кондратович) [Фенич, 2002, с. 63]. Це було одне з небагатьох товариств, що здійснювало видавничу та просвітницьку діяльність.

Єпископ Олександр Стойка не полишав надії отримати автономію як для Підкарпаття, так і для управління єпархією. Будапешт мав наміри повернути МГКЄ під протекторат Егерського архієпископства (на очільника єпархії розглядалася кандидатура архієпископа Антона Паппа) [Пекар, 1992, р. 306]. Після переговорів у Римі єпископ Олександр Стойка все ж був призначений Апостольським адміністратором Мукачівської єпархії, що автоматично (відповідно до угорської Конституції зробило його членом Верхньої палати парламенту) [Мазурок, 2009, с. 149]. Влітку 1939 р. владика Олександр Стойка склав присягу на вірність Угорщини [ДАЗО, ф. 151, оп. 18, спр. 1496, арк. 2].

Спочатку Угорська держава прагнула встановити тотальний контроль над релігійними громадами, все ж пізніше авторитарну політику змінила на більш ліберальну (наприклад, 18 липня 1939 р. адміністрація Ужгорода видала наказ про проведення Літургій у всіх релігійних громадах угорською мовою, однак цього положення не дотримувалися). Якщо місцеві релігійні громади були лояльні до уряду, натомість отримували можливість розвитку, звісно, в рамках державної політики. Яскраво вираженої релігійної чи національної дискримінації не було [Мазурок, 2009, с. 151].

Однак, певне упереджене ставлення угорська влада мала до отців-василіан. Планувалося з'єднати всі василіанські монастирі, що знаходилися на території Угорщини в одну провінцію, осідком якої мав стати Маріяповчанський монастир з провінціалом о. Леонтієм Йосифом Долгієм. Також монастирями для русинів мав опікуватися о. Антоній Августин Гаш-Станинець, для угорців – о. Варфоломій Василь Дудаш, для румунів – о. Атанасій Аврелій Максим [Циркуляр VI, 1940, с. 43].

Перші утиски розпочалися вже 18 березня 1939 р., коли угорськими жандармами було здійснено обшук в Імстичівському монастирі. В результаті настоятель о. Петро Котович перейшов до Мукачівського монастиря, а потім був вимушений залишити територію краю. Згодом його було призначено на місійну працю до Канади [Записки ЧСВВ, XI (1982), с. 508]. Більшість монахів ЧСВВ як от о. Христофор Миськів (Малоберезнянський монастир) були змушені тікати через Румунію до Югославії, звідки за допомогою комітету для біженців монахи роз'їхалися

по різних куточкам світу [Фенич, Цапулич, 2004, с. 94].

Однак, василіанські монастирі продовжували діяти. В Ужгородському монастирі настоятелем був о. Б. Дудаш, Мукачівському – о. Й. Гегедюш, Мало-березнянському – о. М. Сабо, Боронявському – о. Й. Кіш та Імстичівському – о. В. Жаткович [Циркуляр VI, 1940, с. 43].

В лютому 1941 р. сталася прикра ситуація з отцями-василіанами в монастирі на Чернечій горі. Про це у своїх спогадах розповідає о. Мелетій Малинич: «о. Теодозій Легеза, який завідував порядком проведення богослужінь видав попередження, щоб не вживати українську мову при церковнослужінні, тільки місцеву. Після декількох попереджень 4 лютого 1941 року о. Теодозій вже прийшов з поліціантами, нас арештували і відвезли в Ужгород, де вже були інші отці. Допит проводили з 4 по 12 лютого, відносилися дуже толерантно. 11 лютого нас відвезли до в'язниці у Будапешт, зняли опис, а далі привели до єзуїтського монастиря. Було всього дев'ять осіб: о. Полікарп Лозан, о. Йосип Завадяк, о. Антоній Станканинець, о. Іван Сотмарій, о. Іван Сідней, о. Дмитро Дребітко, о. Антоній Мондик, о. Богдан Мересій. Там потримали два тижні, потім старших відправили в Трансільванію, молодших – в Угорщину, з надією на перевиховання» [Архів Інституту історії Церкви (АІЦ), ф. П1, оп. 1, спр. 430].

Ця подія не залишилася поза увагою єпископа Олександра, який доклав чималих зусиль для звільнення монахів. Вже 6 лютого 1941 р. владика Олександр Стойка пише листа до єпископа Гайдудорозької єпархії Міклоша Дудаша з проханням «допомогти як в ім'я Церкви, так і заради свого чину, деякі члени якого потрапили у складну ситуацію, цим піддаючи небезпеці всю спільноту» [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 2]. Також просить владика М. Дудаша про приїзд до Ужгорода разом з провінціалом о. Л. Долгієм, щоб спільно виправити ситуацію, яка склалася. З відповіддю єпископ Міклош Дудаш не забарився, він сам належав до цього Чину і, звісно, турбувався долею монахів. Вже 8 лютого 1941 р. в своєму листі до єпископа Олександра він пише: «Із здивуванням та біллю дізнався про поведінку деяких членів Чину і неприємну ситуацію, яка трапилася. Провінцій Долгій попередив мене і на його запрошення я виїхав у Маріяповч. Він і його попередник сказали, що попереджали цих осіб, якби вони слухалися з відданістю, то цього б не трапилося. Я, бачачи серйозність та небезпечність ситуації, запропонував керівництву Чину свою підтримку та допомогу. Згідно з домовленістю, я із землі Сейкеї поїду в Будапешт, більше того, якщо є необхідність, готовий поїхати і до Естергому. Провінцій о. П. Козьма хоче провести переговори з Вашим Преосвященством і з інформацією у вітворок будемо вирушати до Ужгорода. Так ми вчора домовилися в Марія-Повчі. У відданих молитвах та найщирішою повагою, єпископ Міклош» [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 4].

Протоігумен Леонтій Долгій 7 лютого 1941 р. вже особисто звертається до єпископа Олександра Стойки, «як до щирого прихильника нашого Чину» з

проханням про допомогу та підтримку у відповідних владних структурах [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 3]. Провінціал дуже переживав за подальше становище всього ЧСВВ і підкреслював, що керівництво Чину не знало про дії підозрюваних. Єпископи Олександр Стойка та Міклош Дудаш прикладали всіх зусиль, щоб звільнити отців-василіан. Також ієрархи намагалися забезпечити ув'язненим монахам якомога комфортне перебування в монастирі Будапешта (через каноніка Миколу Крайняка просили, щоб надали належні умови для проживання та забезпечили одягом та церковною літературою на старослов'янській мові для ведення богослужіння) [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 7].

Більше року велися перемовини та листування єпископів з урядовим уповноваженим по території Підкарпаття та Міністерством внутрішніх справ Угорщини. І тільки в березні 1942 р. за безпосереднього втручання папського нунція, який перебував у Будапешті, було досягнуто домовленості щодо умов звільнення арештованих отців-василіан. Єпископи Мукачівської та Гайдудорозької греко-католицьких єпархій Олександр Стойка і Міклош Дудаш разом з провінцієм угорських отців-василіан Леонтієм Долгієм надіслали кожен особисто, а потім і одну спільну заяву на МВС п. Ф. Керестеш-Фішера, в якій зобов'язувалися виконати умови Апостольського нунція Анджело Ротта (від 14 березня 1942 р. №7032/42) [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 10] та урядового уповноваженого Пала Томчані, а саме надати місця перебування отців-василіан після їх звільнення, і вони мають бути розселені там, де головують щирі прихильники державницької ідеї Угорщини, а також «у подальшому не відправляти ні звільнених з-під інтернації, ні інших членів ЧСВВ на навчання, чи з будь-яких інших причин до Галичини» [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 9]. В спільній заяві трьох архієреїв від 21 березня 1942 р. було вказано наступне: «На основі наших заяв дуже просимо Ваше панство, щоб дев'ятьох отців було звільнено і дозволено повернутися до Підкарпаття. Цим листом ми висловлюємо повагу уряду Угорського королівства, Вам та урядовому уповноваженому по Підкарпаттю» [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 10].

Посередником між єпископами та урядом Угорщини був урядовий уповноважений по Підкарпаттю Пал Томчані. З його листування з єпископом О. Стойкою можна зробити висновок, що це були не просто офіційні відносини, але й дружні. Вже 27 березня 1942 р. Пал Томчані надсилає відповідь до владика Олександра Стойки: «Ваші офіційні заяви я особисто передав міністру внутрішніх справ і тепер вже не буде перешкод тому, щоб згадані 9 монахів могли повернутися. Однак, поки немає наказу п. міністра, нам потрібно знати, у яких монастирях вони будуть жити і хто буде їх провінціантами. Прошу терміново з'ясувати це питання, адже наказ міністра з'явиться тільки після того, як ми отримаємо і перевіримо цю інформацію. Так само просимо, якщо ці отці будуть змінювати місце перебування, нас треба буде повідомити. Також вважаю за необхідне, щоб монахи після звільнення поїхали до Ужгорода і Ти, зі своєю авторитетністю, їм

пояснив правила поведінки. Дуже радий, що нам вдалося вирішити це питання і сподіваюсь, отців-василіани будуть вдячні» [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 16].

9 квітня 1941 р. Леонтій Долгій надав точний список розподілу арештованих отців-василіан по монастирях: 1) Мукачівський монастир: провінцій Матей Євчак – оо. Богдан Мересій, Антоній Мондик, Діонізій Дребітко; 2) Малоберезнянський: провінцій Микола Сабов – Мелетій Малинич; 3) Імстичівський монастир: провінцій Діонісій Жаткович – о. Іван Сідей; 4) Хуст-Боронявський монастир: провінцій Микола Шепя – Й. Завадяк; 5) Марія-Повчанський монастир: провінцій Леонтій Долгій – оо. Антон Станканинець, Іван Сатмарій, Полікарп Лозан [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 19].

Цей факт підтверджує у своєму листі і єпископ Олександр Стойка: «В цих монастирях головують не просто віддані патріоти, а прямо кажучи справжні угорські керівники. Тільки в Хуст-Боронявському русин, якому не тільки з церковної, але й з державницької точки зору можна довірятись, у чому я переконався на власному досвіді» [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, арк. 20].

Таким чином, спільними зусиллями, в серпні 1942 р. вище згаданих нами отців-василіан було звільнено і скеровано на нові місця призначення. Їм було дозволено займатися душпастирською та місійною діяльністю, брати участь у відпустях та масових заходах [Циркуляр МГКЄ II, 1942, с. 28].

В тому ж 1942 р. німецькою розвідкою в Галичині було перехоплено і передано угорським властям список людей із Підкарпаття, що співпрацювали з націоналістами. Це призвело до масових обшуків, а потім і арештів сотень учнів та студентів, серед яких були і молоді священники і семінаристи. Завдяки численним зверненням і клопотанням єпископа Олександра Стойки понад 200 арештантів були амністовані регентом Королівства Угорщини Міклошем Горті. Більшості звільненим вдалося повернутися до навчання [Пекар, 1996, с. 59–60].

Після тривалої хвороби 31 травня 1943 р. помирає владика Олександр Стойка. На часи його єпископства випало чимало випробувань, але він намагався підтримувати душпастирів та вірників як духовно, так і матеріально. «А тепер – на жаль – из смутных досвидовь знаеме, что якь много злого принесло религийное несогласие межи русинами нашой Церкви и народу на нашей родной земле на всякомь полю, и зато изъ великой любви къ Святой Матери Церкви и нашему народу словами апостола прошу Вас: «Аще другъ друга сифдаете и оугрызаете, блюдитесь, да не другъ от друга истребленны будете» [Циркуляр МГКЄ II, 1941, с. 17]. Всі пастирські послання єпископа Олександра Стойки закликали до єдності, любові та підтримки одне одного у важкі часи війни, що він неодноразово довів своїми справами.

2 червня 1943 р. Капітула Мукачівської греко-католицької єпархії обирає каноніка Олександра Ільницького капітулярним вікарієм [Циркуляр МГКЄ IV, 1943, с. 1]. Так тривало до 11 грудня 1944 року. Тоді папа призначив єпископа Гайдудорозької єпархії Міклоша Дудаша апостольським адміністратором

Мукачівської греко-католицької єпархії: «Знаю я то, что в тяжких, полных мурами часах перебираю я сію славной минулости Епархию и при тяжких условиях стаю я на чоло богобойного стада Христоваго» [Циркуляр МГКЄ II, 1944, с. 1].

Життя протікало у важких воєнних умовах, тому в квітні 1944 р., враховуючи всю складність ситуації, єпископом Міклошем Дудашем було видано наступні вказівки для священників МГКЄ: дозволялося проводити Літургію в будь-якій хаті чи іншому придатному для цього приміщенні, в цивільному одязі, без золотої чаші та дискоса; можна було для причастя використовувати звичайний хліб; священник мав мати при собі малий літургійник, а ще краще знати напам'ять літургію св. Іоана Златоустого; дозволялося уділяти таїнство Причастя поза межами храму [Циркуляр II МГКЄ, 1944, с. 1].

Позаяк владичі Міклошу Дудашу було важко управляти одночасно двома єпархіями, 8 вересня 1944 р. папою Пієм XII було призначено Георгія Теодора Ромжу (1944 – 1947) титулярним єпископом Апійським та владикою-ординарієм Мукачівської єпархії (є відомості про копію листа будапештського апостольського нунція А. Ротта примасові-кардиналу Угорщини Юстиніану Шереді про рішення Святого Престолу за №12048/44 від 16 вересня 1944 р. щодо іменування о. Т. Ромжі єпископом) [Пушкаш, 2001, с. 78]. Хіротонія відбулася 24 вересня 1944 р. в Кафедральному соборі Ужгорода [Циркуляр V МГКЄ, 1944, с. 22].

Активні бойові дії, що велися на територіях обох церковних провінцій унеможливлювали взаємини між ними на рівні інституцій. Про це свідчать випадки особистих звернень галицьких священників-біженців, які потерпіли під час Другої світової війни до мукачівських єпископів про тимчасове місце проживання і працевлаштування. З тих, що збереглися документальні підтвердження в період з 1944 р. по 1945 р. звернулося шість священників і у кожного з них була своя трагічна історія.

Першим у травні 1944 року звернувся о. Володимир Пилипець, парох с. Ослави Станіславської (з 1962 р. Івано-Франківської) області, так як через фронтові події втратив жінку, маму і трьох діток, а також знищено все матеріальне майно. Священник просить Мукачівського владика про тимчасовий притулок у випадку евакуації з Галичини [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 991, арк. 2]. Цим питанням зайнявся ігумен МГКЄ Євменій Дулішкович, який у червні 1944 року отримав чітку відповідь від головного управління каноніків єпископської резиденції про те, що єпископ мукачівський вже звертався до МВС Угорщини з проханням прийняти біженців з Галичини, на що отримав категоричну відмову, мотивовану воєнним станом [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 991, арк. 3].

Зі схожим проханням у серпні 1944 р. до єпископа звернувся о. Микола Угорчак (так само з Станіславівської дієцезії), який опинився в Угорщині у таборі для біженців у м. Шаторуйгелі [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 991, арк. 8–10]. Його храм згорів, а він був евакуйований. Незважаючи на всі клопотання владика перед владою, йому відповіли категоричною відмовою, мотивуючи тим, що наразі край є

територією воєнних операцій, що означало заборону на проживання для «посторонніх осіб». Саме тому вже декільком священникам-біженцям були змушені відмовити [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 991, арк. 9]. «Ми не в змозі допомогти у Вашій важкій ситуації, бо Вас як біженця серед русинів в душпастирській роботі асимілювати не можна і на угорській території немає сенсу. Ви допоможете Матері-Церкві, якщо будете займатися душпастирською роботою серед Ваших братів-біженців з Галичини», – ось така відповідь була дана тодішнім мукачівським владикою Міклошем Дудашем [ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 991, арк. 11]. Таким чином, нам невідомі факти про надання притулку для галицьких священників-біженців за капітулярного вікарія каноніка Олександра Ільницького та єпископа Міклоша Дудаша.

Інші галицькі священники почали повертатися з Австрії та Німеччини у серпні 1945 р. у зв'язку з репатріацією – отці Степан Антонишин, Андрій Дубицький, Йосиф Чубатий та Ілля Янковський. На цей раз в середині серпня 1945 р. священники самостійно добралися до м. Мукачеве, маючи на меті повернутися до Галичини [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. I, арк. 185]. Але тут їм повідомили, що до села Лавочне ешелони не їздять, так як був пошкоджений тунель і вони були змушені зупинитися у знайомій о. Іллі Янковського [Там само, арк. 188]. Так співпало, що 28 серпня на свято Успіння Богородиці, як завжди, до Мукачеве на відпуст приїжджав єпископ, на той час ним був Теодор Ромжа. Дізнавшись про це, священники направилися до нього з проханням про подальше працевлаштування [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. 2016-с, арк. 28]. Вже 31 серпня отці Стефан, Ілля, Йосиф та Андрій прибули до владики Теодора Ромжі на прийом, сподіваючись бути влаштованими на службу в парафії Мукачівської єпархії. Єпископ відразу ж дав схвальну відповідь, невідкладно призначивши їх на наступні парафії: о. Стефана Антонишина – с. Княгиня Великоберезнянського району, о. Йосифа Чубатого – с. Майдан Міжгірського району, о. Іллю Янковського та Андрія Дубицького (вони були родичами) до с. Смереково Великоберезнянського округу у зв'язку з відсутністю місця для служіння [Там само, арк. 28].

Кожен із цих душпастирів мав особливу непросту долю. Почнемо з о. Стефана Антонишина, який народився 5 серпня 1901 р. у м. Львові. Ще юнаком він вирішує посвятити своє життя Богу і вступає в монастир в с. Збоїска (неподалік від Львова), звідки в 1923 по 1928 рр. навчається в Бельгії, там же в 1929 році був рукоположений на священника. З 1929 по 1931 р. – вже як монах служив у с. Збоїска, наступні 5 років проживав в м. Станіслав у монастирі, з 1936 по 1939 рр. служив в с. Голоско, а з 1939 р. за власним бажанням пішов служити в с. Беско, звідти в с. Брунари, з листопада 1941 по жовтень 1944 р. жив у с. Долина. Побоюючись репресій з боку польської влади, пішов до монастиря м. Кракова, а потім у зв'язку з поганим матеріальним становищем виїхав до Австрії, де о. Стефан вступив до монастиря м. Пулькау (Австрія) (тут пробув до серпня 1945 року і разом з іншими священниками виїхав на Закарпаття) [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. 2016-с, арк. 14–19].

3 серпня 1945 р. о. Стефан Антонишин служив в с. Княгиня, Великоберезнянського округу, а з 25 березня 1946 р. після особистого прохання його було переведено до с. Костева Пастель. З 16 серпня 1948 р. капітулярний вікарій МГКЄ Микола Мураній переводить о. Стефана до с. Люта, так як попереднього пароха о. Юлія Іванчо було заарештовано. Отець Стефан Антонишин служив тут до свого арешту 8 вересня 1948 року. Його звинуватили в співпраці з німецькими окупантами в 1943 р. на території Галичини, а також за антирадянську діяльність [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. 2016-с, арк. 29–30]. Стефана Антонишина було засуджено 13 листопада 1948 р. до 10 років позбавлення волі з поразкою в правах терміном на 5 років і конфіскацією майна за ст. 54.10 ч.1 КК УРСР [Там само, арк. 148].

Священники Ілля Янковський та Йосиф Чубатий проходили по одній справі, вони товаришували ще з 1944 р. і разом приїхали з Австрії на Закарпаття. Радянські органи держбезпеки арештували їх за звинувачення у співпраці з ОУН. Священник І. Янковський народився 1 лютого 1902 р. в с. Добровляни Стрийського району Дрогобицької області. В кінці травня 1919 р. він добровільно пішов служити в Українську галицьку армію. Спочатку був у полоні у поляків, а потім заарештований польською поліцією за зрив виборів до Сейму. З 1925 по 1929 рр. навчався у Львівській богословській семінарії. З квітня 1930 р. він був висвячений на душпастиря, після чого служив у таких парафіях с. Сенечів і с. Славськ [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. II, арк. 62–64]. Ілля Янковський в 1935 р. в с. Сенечів створив місцевий осередок «Просвіти» (один з фактів, який використовували радянські спецслужби для підтвердження звинувачення у націоналістичній діяльності) [Там само, арк. 68]. У вересні 1944 року під час наступу радянських військ він разом зі своєю родиною та друзями, серед яких були отці Андрій Дубицький та Йосиф Чубатий виїхали у м. Штрасгоф (Австрія) до табору біженців, а потім проживали у м. Пулькау (Австрія), звідки й приїхали на Закарпаття.

Після зустрічі з єпископом Теодором Ромжею він був направлений в с. Смереково, а з серпня 1947 р. – за особистим проханням був переведений в с. Малий Березний, де і був арештований 16 липня 1948 р. [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. I, арк. 185].

Священник Андрій Дубицький 1887 року народження проживав разом зі своїм зятем Іллею Янковським у до вересня 1944 року у Славську, надалі виїхав разом з ним до Австрії і так же у 1945 р. після приїзду на Закарпаття був призначений єпископом Теодором Ромжею в с. Смереково, однак зі слів отця Іллі Янковського з його допиту випливає, що отець Андрій Дубинський на момент 1948 року вже проживав у с. Вільховець Бережанського району Тернопільської області, де служив священником [Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. II, арк. 59].

Священник Йосиф Чубатий народився 1909 р. в с. Жабо-Круки Городецького району Станіславської області. Навчався в Львівській духовній семінарії, після чого в 1938 р. митрополитом Андреем Шептицьким був рукоположений і до червня 1944 р. прослужив парохом в с. Добряни Стрийського району

Дрогобицької області [Там само, арк. 186]. З червня 1944 р. весь час товаришував і працював разом з о. Іллею Янковським аж до моменту арешту. Отця Йосифа Чубатого, по даним з допиту, арештували за членство в ОУН, вербування і створення нових груп націоналістичних організацій [Там само, арк. 261].

Душпастирів в листопаді 1948 р. було засуджено до 10-ти років позбавлення волі по статті 54.4 і відправлено до таборів Сибіру [Там само, арк. 262]. Подальша доля арештованих священників невідома.

Висновки. Незважаючи на те, що офіційні відносини між Галицькою митрополією та Мукачівською єпархією в силу певних історичних обставин не здійснювалися, контакти підтримувалися саме завдяки особистісним взаєминам між кліром обох провінцій. Мукачівські єпископи Олександр Стойка та Теодор Ромжа проявили справжню пасторську опіку щодо своїх «олтарних братів», допомагаючи їм у скрутні часи. Як нами вже згадувалося, владика Олександр

Стойка допомагав у звільненні заарештованих угорською владою монахів-василіан, а єпископ Теодор Ромжа надав прихисток галицьким священникам, які не змогли повернутися додому з таборів для біженців після закінчення Другої світової війни.

На долю обох церковних провінцій випали окупація, активні бойові дії та зміна влади. Церква в ці складні часи пробувала всіляко підтримувати населення, паралельно борючись за власне існування.

Священнослужителі окрім душпастирської діяльності також займалися громадською, науковою, культурно-просвітницькою, а часто і політичною діяльністю. При цьому було багато ідеологічних розбіжностей щодо майбутнього як МГКЄ, так і краю в цілому. Стосовно відносин між церковними провінціями, то кожна з них мали вирішувати свої проблеми, тому для активної співпраці не було ні сприятливих умов, ні можливостей.

Список використаних джерел

- Botlik, J., 1997. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646 – 1997)*, Budapest: Hatodik sír alapítvány új mandátum könyvkiadó, 335 old.
- Архів Управління Служби безпеки України в Закарпатській області, ф. 7, оп. 1, спр. 2016-с., на 161 арк.
- Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. I, на 295 арк.
- Архів УСБУ, ф. 7, оп. 1, спр. С-5354, т. II, на 300 арк.
- Державний архів Закарпатської області, ф. 151, оп. 18, спр. 1496, на 2 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 374, на 25 арк.
- ДАЗО, ф. 151, оп. 24, спр. 991, на 12 арк.
- Бендас, С., Бендас, Д., 1999. *Священники – мученики, сповідники віри*, Ужгород: Закарпаття, 412 с.
- «До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви», 2012, Львів, 79 с.
- Життєпис о. Петра Котовича, ЧСВВ (1873–1955), 1982, *Записки ЧСВВ*, XI, с. 508–511.
- Зоря-Најнал*, 1941, Ужгород, роч. 1, чис. 1–2, с. 185.
- Інтерв'ю з о. Мелетієм Малиничем від 27.10.1994, м. Свалява, Закарпатської обл., Архів Інституту Історії Церкви, ф. П1, оп. 1, спр. 430.
- Літературна неділя*, 1942, 5 юлія, с. 121–123.
- Мазурок, І., 2009. Владно-конфесійні відносини на Закарпатті у 1939 – 1944 рр.: історико-правовий аспект, *Держава і право*, випуск 45, с. 147–152.
- Маркусь, В., 1962. Нищення Греко-Католицької Церкви в Мукачівській єпархії в 1945 – 50 рр., *Записки НТШ*, том CLXIX, 23 с.
- Пекар, А., 1996. Греко-католицька церква за мадярської окупації, *Карпатський край*, річник 6-й, № 8–12 (115), Ужгород, с. 58–63.
- Пекар, А., 1992. Греко-католицька церква під час Карпатської України (Доповідь виголошена на симпозиумі НТШ в Нью-Йорку, з нагоди 50-ліття проголошення Карпатської України), *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae persecutae dedicate (1945 – 1990)*, Sectio II, ol. XIV (XX), Fasc. 1–4, Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, p. 302–308.
- Пушкаш, Л., 2001. *о. Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть єпископа*, Львів: Ін-т Історії Церкви Львівської Богословської Академії, 244 с.
- Фенич, В., 2002. Церковна політика угорського уряду та національно-політична заангажованість греко-католицького і православного духовенства Закарпаття (березень 1939 – жовтень 1944 рр.), *Carpatica – Карпатика*, випуск 20: Релігія і церква в країнах Центральної та Південно-Східної Європи / Відп. за вип.: В. І. Фенич, Ужгород: Видавництво Ужгородського національного університету, с. 61–103.
- Фенич, В., Цапулич, О., 2004. *Малоберезнянський Свято-Миколаївський монастир та нарис історії Чину св. Василія Великого на Закарпатті*, Ужгород: Вид-во В. Падяка, 188 с.
- Циркуляр VI/1940 від 27.12.1940 Мукачівської греко-католицької єпархії, 1940, 43 арк. / Копія
- Циркуляр II/1941 від 23.02.1941 МГКЄ, 1941, 20 арк. / Копія
- Циркуляр IV/1943 від 3.06.1943 МГКЄ, 1943, 1 арк. / Копія
- Циркуляр II/1944 від 15.02.1944 МГКЄ, 1944, 2 арк. / Копія
- Циркуляр V/1944 від 6.10.1944 МГКЄ, 1944, 24 арк. / Копія

References

- Arkhiv Upravlinnja Sluzhby bezpeky Ukrainy v Zakarpatskij oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in the Transcarpathian region], f. 7, op. 1, spr. 2016-s, 161 ark. (in Ukrainian).
- Arkhiv Upravlinnja Sluzhby bezpeky Ukrainy v Zakarpatskij oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in the Transcarpathian region], f. 7, op. 1, spr. S-5354, t. I, 295 ark. (in Ukrainian).
- Arkhiv Upravlinnja Sluzhby bezpeky Ukrainy v Zakarpatskij oblasti [Archive of the Security Service of Ukraine in the Transcarpathian region], f. 7, op. 1, spr. S-5354, t. II, 300 ark. (in Ukrainian).

- Bendas, S., Bendas, D., 1999. *Svjashhenyky – muchenyky, spovidnyky viry* [Priests – martyrs, confessors of the faith], Uzhhorod: Zakarpattja, 412 s. (in Ukrainian).
- Cyrkuljar II/1941 vid 23.02.1941 Mukachivskojki ghreko-katolycjkoji jeparkhiji, 1941, 20 ark. / Kopija [Circular II / 1941 of 23.02.1941 of [GCEM] / Copy] (in Ukrainian).
- Cyrkuljar II/1944 vid 15.02.1944 Mukachivskojki ghreko-katolycjkoji jeparkhiji, 1944, 2 ark. / Kopija [Circular II / 1944 of 15.02.1944 of [GCEM] / Copy] (in Ukrainian).
- Cyrkuljar IV/1943 vid 03.06.1943 Mukachivskojki ghreko-katolycjkoji jeparkhiji, 1943, 1 ark. / Kopija [Circular IV / 1943 of 03.06.1943 of [GCEM] / Copy] (in Ukrainian).
- Cyrkuljar V/1944 vid 06.10.1944 Mukachivskojki ghreko-katolycjkoji jeparkhiji, 1940, 24 ark. / Kopija [Circular V/ 1944 of 06.10.1944 of [GCEM] / Copy] (in Ukrainian).
- Cyrkuljar VI/1940 vid 27.12.1940 Mukachivskojki ghreko-katolycjkoji jeparkhiji, 1940, 43 ark. / Kopija [Circular VI / 1940 of December 27, 1940 of the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo [GCEM] / Copy] (in Ukrainian).
- Derzhavnyj arkhiv Zakarpatskoji oblasti [State Archives of the Transcarpathian region (SATR)] f.151, op. 18, spr. 1496, 2 ark. (in Ukrainian).
- DAZO [SATR] f.151, op. 24, spr. 374, 25 ark. (in Ukrainian).
- DAZO [SATR] f. 151, op. 24, spr. 991, 12 ark. (in Ukrainian).
- «Do svitla Voskresinnja krizj terny katakomb. Pidpiljna dijalnistj ta leghalizacija Ukrajinskoji Ghreko-Katolycjkoji Cerkvy», 2012, [To the light of the Resurrection through the thorns of the catacombs. Underground activity and legalization of the Ukrainian Greek Catholic Church], Ljviv, 79 s. (in Ukrainian).
- Fenyh, V., 2002. Cerkovna polityka ughorsjokogho urjadu ta nacionaljno-politychna zaanghazhovanistj ghreko-katolycjokogho i pravoslavnogho dukhovenstva Zakarpattja (berezenj 1939 – zhovtenj 1944 rr.) [Church policy of the Hungarian government and national-political involvement of the Greek Catholic and Orthodox clergy of Transcarpathia (March 1939 – October 1944)], *Carpatica – Karpatyka*, vypusk 20: Religija i cerkva v krajinakh Centraljnoji ta Pivdenno-Skhidnoji Jevropy / Vidp. za vyp.: V. I. Fenyh, Uzhhorod: Vydavnytvo Uzhhorodskogho nacionaljnogho universytetu, s. 61–103 (in Ukrainian).
- Fenyh, V., Capulych, O., 2004. *Malobereznjanskyj Svjato-Mykolajivskyj monastyr ta narys istoriji Chynu sv. Vasylija Velykogho na Zakarpatti* [Malobereznjansky St. Nicholas Monastery and an essay on the history of the Order of St. Basil the Great in Transcarpathia], Uzhhorod: Vyd-vo V. Padjaka, 188 s. (in Ukrainian).
- Interv'ju z o. Meletijem Malynychem vid 27.10.1994, [Interview with Fr. Meletij Malynych] m. Svaljava, Zakarpatskoji obl., Arkhiv Instytutu Istoriji Cerkvy, f. P1, op.1, spr. 430. (in Ukrainian).
- Lyteraturna nedelja* [Literary Week], 1942, 5 ijulyja, s. 121–123. (in Ukrainian).
- Markusj, V., 1962. Nyshhennja Ghreko-Katolycjkoji Cerkvy v Mukachivskij jeparkhiji v 1945 – 50 rr. [Destruction of the Greek Catholic Church in the Mukachevo Diocese in 1945 – 50], *Zapysky NTSh*, tom CLXIX, 23 s. (in Ukrainian).
- Mazurok, I., 2009. Vladno-konfesijni vidnosyny na Zakarpatti u 1939 – 1944 rr.: istoriko-pravovyj aspekt [Power-confessional relations in Transcarpathia in 1939 – 1944: historical and legal aspect], *Derzhava i pravo*, vypusk 45, s. 147–152. (in Ukrainian).
- Pekar, A., 1992. Ghreko-katolycjka cerkva pid chas Karpatskoji Ukrainy [Greek Catholic Church during the Carpathian Ukraine] (Dopovidj vygholoshena na sympozijumi NTSh v Njuj-Jorku, z naghody 50-littja progoloshennja Karpatskoji Ukrainy), *Analecta Ordinis S. Basilii Magni ecclesiae catholicae Ucrainae persecutae dedicate* (1945 – 1990), Sectio II, ol. XIV (XX), Fasc. 1–4, Romae: Sumptibus PP. Basilianorum, s. 302–308. (in Ukrainian).
- Pekar, A., 1996. Ghreko-katolycjka cerkva za madjarskoji okupaciji [Greek Catholic Church during the Hungarian occupation, Carpathian region], *Karpatskyj kraj*, richnyk 6-j, 8–12 (115), Uzhhorod, s. 58–63 (in Ukrainian).
- Pushkash, L., 2001. *o. Kyr Teodor Romzha: Zhyttja i smertj jepyskopa* [Fr. Cyrus Theodore Romzha: The Life and Death of a Bishop], Ljviv: In-t Istoriji Cerkvy Ljvivskojki Boghoslovskojki Akademiji, 244 s. (in Ukrainian).
- Zhytjpejs o. Petra Kotovycha, ChSVV (1873 – 1955), 1982, [Biography of Fr. Peter Kotovich, OSBM (1873 – 1955)], *Zapysky ChSVV*, KhI, s. 508–511. (in Ukrainian).
- Zorja-Hajnal*, 1941, Uzhhorod, roch. 1, chys. 1–2, s. 185. (in Ukrainian).

SUMMARY

THE METROPOLITANATE GALICIA AND THE GREEK CATHOLIC EPARCHY OF MUKACHEVO: DIFFICULT RELATIONS UNDER OCCUPATION REGIMES (1939 – 1944)

Maria Majoroshi

Master of History, Director of the Museum of History,
SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

The relationships between two Greek Catholic Provinces: the Metropolitanate of Galicia and the Eparchy of Mukachevo under occupation regimes, are highlighted in the article. During this difficult period in the history of both church institutions, cooperation between them was almost impossible since the Metropolitanate of Galicia was already under the Soviet regime while the Eparchy of Mukachevo became part of Hungary. Metropolitan of Galicia Andrey Sheptytsky was forced to fight attacks on the Greek Catholic Church by the "Soviets" and Bishop of Mukachevo Oleksandr Stoyka after receiving the status of "one's own right" ("Ecclesia sui juris") by the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo in 1937, was aimed at full autonomy of the eparchy. The author pays special attention to the incident with the arrest of monks from the Order of St. Basil the Great by the Hungarian authorities. The author describes the process of their release, in which bishops Oleksandr Stoyka and Miklosh Dudash, as well as archpriest Leontii Dolhii (Mariapovchanskyi (Máriapócs) monastery), took an active part. After analyzing the letters of the mentioned bishops to various government

structures of the Kingdom of Hungary, the author concluded that they made every effort to get the Basilian monks out of prison as soon as possible. After the first appeals, the arrested monks were transferred from prison to the Jesuit Church in Budapest, and later, until the moment of their liberation, they lived only in monasteries. Finally, the Basilian monks were released and returned to serve in the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo in August 1942. They were also allowed to engage in missionary activities and participate in mass events. Based on the analysis of archival sources, namely correspondence between Galician priests (who found themselves in refugee camps in Hungary, Austria and Germany) and Mukachevo bishops, we learn about the fate of these pastors, as well as the fact that Bishop Teodor Romzha accepted them for service in the Greek Catholic Eparchy of Mukachevo. Unfortunately, after the arrival of Soviet authority, Galician priests were arrested: they were accused of anti-Soviet activities and cooperation with the Organization of Ukrainian Nationalists and sentenced to imprisonment in correctional camps. The researcher introduced into scientific circulation a series of epistolary sources concerning the history of relations between the two ecclesiastical provinces in 1939 – 1944.

Keywords: *Greek Catholic Church, Metropolitanate of Galicia, Greek Catholic Eparchy of Mukachevo, occupation regimes.*